

2015. gada 24. septembrī

Viedokļa ziņojums par ilgtspējīgu ekonomikas attīstību

1. Kopsavilkums

Latvijas tautsaimniecība, neskatoties uz sarežģījumiem ārējā tirgū, 2015. gada pirmajā pusgadā ir tupinājusi attīstīties un spējusi uzrādīt izaugsmi, lai gan tā atpaliek no prognozes, uz kuras balstīts 2015. gada budžets. Šogad sagaidāms, ka Latvijas ekonomikas izaugsme varētu nedaudz pārsniegt 2%. Ņemot vērā eksporta nozīmīgumu un tajā pašā laikā vēl aizvien augsto nedrošību ārējos tirgos, ir uzteicama Latvijas eksportējošo uzņēmumu spēja pārorientēties un turpināt audzēt eksporta apjomus. Vienlaikus jāatzīst, ka Latvija vēl aizvien ir situācijā, kad tai nepieciešams ekonomikas “izrāviens”, lai sasniegtu ES attīstītākajām valstīm līdzvērtīgu līmeni. Līdzšinējie ekonomikas izaugsmes tempi divu līdz trīs procentu robežās to neļaus sasniegt pārredzamā nākotnē.

Šobrīd konkurētspējas straujākai uzlabošanai Ārvalstu investoru padomes Latvijā (ĀIPL) biedri identificējuši trīs nozīmīgus faktoros, kuri varētu būtiski veicināt straujākus tautsaimniecības attīstības tempus: (i) uzņēmēji, attīstot un paplašinot savu darbību un noieta tirgus, un (ii) valdība, īstenojot strukturālās reformas publiskajā sektorā un vidē, kurā uzņēmumi darbojas un (iii) inovācijas un inovāciju ekosistēmas attīstība, kam jāklūst par vienu no valsts ilgtermiņa ekonomiskajiem mērķiem.

Nosauktie faktori tiek skaidri identificēti arī šogad pirmo reizi veiktajā “**Ārvalstu investoru padomes Latvijā uzņēmējdarbības vides uztveres indeksā**”. Esošie investori Latvijā atbild uz jautājumiem par faktoriem, kuri nosaka viņu lēmumus turpināt investēt Latvijā, kā arī nosacījumiem, kuri tieši ietekmē valsts konkurētspēju, piesaistot jaunas investīcijas. Pētījums kalpos kā labs instruments, lai uzlabotu kopējo investīciju klimatu valstī un veicinātu jaunu investoru ienākšanu Latvijā.

2. Rekomendācijas

“**Ārvalstu investoru padomes Latvijā uzņēmējdarbības vides uztveres indekss**” apstiprina, ka, lai Latvija sāktu virzību uz ilgtspējīgu, strauju un visaptverošu izaugsmi, ir jāatgriežas pie iesākto reformu programmas un nekavējoties jāpievēršas šādām jomām:

- (i) **Darbaspēka ražīgums, pieejamība un kvalitāte:** jāturpina cilvēku un finanšu resursu koncentrēšana; jāoptimizē augstākās un profesionālās izglītības sistēma, samazinot infrastruktūras vienību skaitu, uzlabojot kvalitāti un praktiskās prasmes; jāizstrādā un jāievieš vieda imigrācijas politika, kas nodrošinātu ekonomikas attīstībai kvalitatīvi nepieciešamos cilvēkresursus un reizē atvieglotu spiedienu uz sociālās nodrošināšanas sistēmu ilgtermiņā. (detalizēti priekšlikumi apkopoti atsevišķā ĀIPL viedokļa ziņojumā par darbaspēka pieejamību un kvalitāti.);

- (ii) **Izglītības sistēmas kvalitāte:** ļoti svarīgs ilgtermiņa ekonomikas izaugsmes priekšnosacījums. ĀIPL uzskata, ka ir jāveic augstākās izglītības sistēmas reformas, lai tā varētu konkurēt starptautiski, un kļūt par Latvijas ekonomiskās attīstības dzinējspēku. Reformās galveno uzmanību vajadzētu pievērst augstākās izglītības finansējuma modeļa mainīšanai un augstākās izglītības sistēmas konsolidēšanas veicināšanai. (detalizēti priekšlikumi ir apkopoti atsevišķā ĀIPL viedokļa ziņojumā par izglītības sistēmas attīstību.);
- (iii) **Efektīva tiesību aizsardzības un piemērošanas sistēma:** drošību garantējošas un efektīvas tiesību aizsardzības un piemērošanas sistēmas esamība valstī ir viens no galvenajiem kritērijiem investēšanas lēmuma pieņemšanā. Nepārskatāma uzņēmējdarbības vide un nestabilitāte kopumā kavē investīciju piesaisti. Šajā saistībā būtu turpināms ne tikai darbs pie darījumu un tiesiskās apgrozības drošības veicināšanas un tiesu sistēmas efektivizācijas, bet arī normatīvā regulējuma stabilitātes veicināšanas un plašākas ieinteresēto pušu, nozares profesionāļu un sabiedrības iesaistīšanas likumdošanas procesā. (detalizēti priekšlikumi ir apkopoti atsevišķā ĀIPL viedokļa ziņojumā par investīciju drošību un tiesu sistēmas efektivitāti.);
- (iv) **Maksātnešpējas procesa uzraudzības un kvalitātes uzlabošana:** maksātnešpējas likuma nepārtraukta pilnveidošana pati par sevi nenodrošina tiesisku un caurskatāmu maksātnešpējas procesu norisi. Maksātnešpējas procesa sistēmas kvalitāti nosaka arī likuma normu piemērošana, kuras ir tiesu, maksātnešpējas procesa administratoru un Maksātnešpējas administrācijas rokās. Būtiska ir maksātnešpējas procesa uzraudzības funkcija un vāja uzraudzība būtiski ietekmē gan parādnieku, gan ar procesu saistīto kreditoru intereses. ĀIPL ir veikusi pētījumu par Maksātnešpējas procesu īstenošu laika periodā no 2008. gada līdz 2014. gadam un sagatavojusi priekšlikumus, kas ļaus uzlabot maksātnešpējas procesu tiesiskumu un palielinās uzticamību maksātnešpējas procesu regulējumam Latvijā. (detalizēti priekšlikumi ir apkopoti atsevišķā ĀIPL viedokļa ziņojumā par maksātnešpējas procesu.)
- (v) **Veselības aprūpes un sociālās drošības sistēmu efektivitāte:** veselības aprūpes nozares reformas nav nodrošinājušas vērā ņemamus Latvijas iedzīvotāju (pašreizējo un nākotnes darba ņēmēju) veselības rādītāju uzlabojumus. Reformu panākumu atslēga būtu ne tikai stingra politiskā griba, bet arī vērā ņemami, vienmērīgi un ilgstoši ieguldījumi. Izlēmīgai rīcībai, kuras pamatā var būt grūti pieņemami lēmumi, ir izšķiroša nozīme. Darbaspēka kvalitāte ir viens no nozīmīgākajiem priekšnoteikumiem, ko investori izvērtē, apsverot darbības sākšanu kādā konkrētā vietā. Būtiska loma ir darbinieku izglītībai, prasmēm un pieredzei, tomēr daudz lielāka ietekme uz lēmumu var būt bažām par stabilas sociālās aizsardzības un veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību. Ir zināms, ka veselība ir svarīgs ražīgumu veicinošs faktors. Valdība ir nosaukusi veselību tās prioritāšu skaitā. Pārresoru sadarbība, adekvāts finansējums un atgriešanās pie reformu programmas veselības sistēmā ir veidīgais veids, kā valdībai to pierādīt arī darbos. Veselības sistēmai nepieciešamā finansējuma apjoms neizbēgami pieaugs, taču finansējuma palielināšanai jānotiek ciešā saistībā ar reformu ieviešanu. Detalizētā viedokļa ziņojumā ĀIPL 2014. gadā vērsa valdības uzmanību uz negatīvo korelāciju starp Latvijas ekonomikas ražīguma izaugsmi un darbaspēka veselību;
- (vi) **Atbalsts inovācijām un inovāciju ekosistēmas attīstībai:** inovāciju attīstībai jāklūst par vienu no valsts ilgtermiņa ekonomiskajiem mērķiem, kam ir pienācīgs politiskais atbalsts un jāveido vienota struktūra valsts paspārnē, kas atbild un koordinē inovāciju attīstību valstī;
- (vii) **Šķēršļu novēršana finansējuma ieplūšanai uzņēmējdarbības sektorā:** pašreizējā situācija ir ļoti labvēlīga finansējuma piesaistei, ņemot vērā zemās kredītprocentu likmes un augsto konkurenci kredītiestāžu vidū. Taču viens no šķēršļiem, kas mazina uzņēmēju pieprasījumu pēc finansējuma un gatavību ieguldīt attīstībā, ir kavēšanās ar jaunā ES plānošanas perioda finansējuma apguvi. Nepieciešams pēc iespējas ātri nodrošināt ES fondu pieejamību

uzņēmējiem ražošanas modernizācijai, konkurētspējas stiprināšanai, jaunu produktu un pakalpojumu izstrādei, ieguldījumiem izpētē, kā arī citiem mērķiem;

(viii) **Paredzama nodokļu politika:** prognozējamība ir viens no investīcijām pievilcīgas uzņēmējdarbības vides stūrakmeņiem. Šobrīd ilgtermiņa ekonomiskās vīzijas trūkums kavē turpmākas investīcijas. Sekojot 2016. gada budžeta izstrādei, redzam, ka saasinās cīņa par valsts finansējumu valsts funkciju nodrošināšanai, taču tā sadalē trūkst pārskatāmības un mērķtiecības. Pēkšņi paziņojumi par jauna nodokļa ieviešanu norāda uz ilgtermiņa nodokļu politikas trūkumu. Valstij ir jāpārskata vai tās funkciju veikšanai iekasēto nodokļu apjoms ir adekvāts un laicīgi dialogā ar uzņēmējiem jāmeklē adekvāti un ilgtspējīgi (nevis kampaņveidīgi) risinājumi. Politiskai līderībai jāierauga un jādefinē valsts izaugsmes perspektīvas un jāpalīdz uzņēmējiem darboties, lai tās sasniegtu.

(ix) **Ēnu ekonomikas ierobežošana:** galvenais veids, kā palielināt nodokļu ieņēmumus, uzlabojot fiskālo elastību nepieciešamo strukturālo reformu īstenošanai. Latvijas ēnu ekonomikas apmērs relatīvā izteiksmē šķiet ievērojami lielāks, nekā salīdzināmās valstīs. Ēnu ekonomika ne tikai nelabvēlīgi ietekmē nodokļu iekasēšanu un Latvijas budžetu, bet arī, kas ir vēl būtiskāk, mainot resursu sadalījumu, dažādos veidos kropļo konkurenci, samazina izaugsmi un tās potenciālu, tostarp apgrūtinot ārvalstu tiešo investīciju piesaisti. Vienlaikus nav pieļaujama tādu likumdošanas normu virzīšana, kas ir diskriminējošas kādai uzņēmēju grupai un kaitē legālajā sektorā strādājošiem tirgus dalībniekiem.

3. Rekomendāciju pamatojums

Valsts pārvaldei ir jāizvērtē līdzšinējā savas darbības efektivitāte un jāveic visi nepieciešami pasākumi, lai efektīvi vadītu Latvijas valsts ilgtspējīgu attīstību. Saskaņā ar Eiropas Savienības ilgtspējīgas attīstības stratēģijas definīciju, ilgtspējīgai attīstībai ir jāveicina dinamiska ekonomika, pilna nodarbinātība, augsts izglītības līmenis, laba medicīniskā aprūpe, sociāla un teritoriāla kohēzija, un vides aizsardzība mierīgā un drošā pasaulē, respektējot kultūras daudzveidību.

Ilgspējīgas attīstības koncepcija balstās uz nepieciešamību optimizēt ekonomisko attīstību un sociālo sistēmu, kā arī ietekmi uz vidi un resursu izmantošanu. Šim attīstības modelim jānodrošina ekonomikas, vides un sociālās sfēras ilgtspēja.

Valsts pārvaldes visā pasaulē arvien nopietnāk pārskata līdzšinējo pārvaldes formu un pieeju un par normu kļuvušos budžeta deficīta samazināšanas apstākļos, cenšas pārorientēties uz dinamiskāku valsts pārvaldes modeli, kad par mazākiem resursiem ir jāspēj izdarīt tikpat, cik iepriekš vai pat vēl vairāk.

Latvija uzsāka vairākas būtiskas strukturālas reformas 2009.-2011. gadā, taču šobrīd reformu temps ir apstājies. Turklāt, veicamo darbu sarakstā ir palikušas politiski un sociāli jūtīgas tēmas, piemēram, veselības aprūpe un izglītība, kuru risināšanai nepieciešama stingra politiskā griba, spēja vienoties un nodrošināt pēctecību. Turpinot ignorēt šos darbus, tiks būtiski pavājināta uzņēmējdarbības vide un mazināta valsts konkurētspēja. Formāli veiktas reformas, nepārliedzinoties par to reālo ietekmi un īstenošanu, drīzāk rada jaunus birokrātiskus šķēršļus, nevis atvieglo uzņēmējdarbības vidi.

Darbaspēka ražīgums, pieejamība un kvalitāte, mūsuprāt, ir viens no būtiskākajiem Latvijas ekonomikas turpmākās izaugsmes jautājumiem, kas var būt gan šķērslis, gan arī potenciāls. Faktori, kas primāri nosaka valsts ilgtermiņa ekonomisku attīstību, saistās darbaspēka pieejamību un kvalitāti. Kā norāda esošie investori, uzņēmumi jau šobrīd saskaras ar darba roku trūkumu un uzskata, ka pamata problēma ekonomikas attīstībai un turpmākām investīcijām ir nevis kapitāla, bet

tieši darbaroku pieejamība, savukārt, atbilstošām prasmēm, kvalificēta darbaspēka ieviešana no citām valstīm bieži ir apgrūtināta. Darbaspēka kvalitātes ziņā uzņēmumi ir spiesti veikt ievērojamus ieguldījumus, lai kompensētu izglītības sistēmas kvalitātes trūkumus. Ilgtermiņā bažas rada veselības aprūpes pieejamība un izmaksas, kā arī sociālās nodrošinātības sistēmas ilgspēja.

Investīciju aktivitāte Latvijā aizvien saglabājas salīdzinoši zemā līmenī, kas, mūsaprāt, apdraud Latvijas ilgtermiņa attīstību. Jāņem vērā, ka turpinoties ģeopolitiskajiem saspīlējumiem kaimiņvalstīs, nevaram sagaidīt strauju investoru aktivitātes pieaugumu. Investori pieņem lēmumus par ieguldījumiem balstoties uz tādiem faktoriem kā darbaspēka un resursu pieejamība, tirgus lielums un citu tirgu pieejamība, darba ražīgums. Būtisks ir arī valdības piedāvātais atbalsts. Diemžēl, dažādu apsvērumu dēļ, Latvija neizceļas kā pašsaprotams investīciju galamērķis, līdz ar to ir svarīgs mērķtiecīgs darbs investīciju piesaistē un uzņēmējdarbības vides uzlabošanā, Latvijas kopējās konkurētspējas celšanā.

Ciešā saistībā ar investīcijām ir jautājums par atbalstu inovācijām, kas īpaši svarīgi domājot par valsts ilgtermiņa attīstību. Spēcīga inovāciju ekosistēma gan stiprinās valsts ekonomiku, gan palīdzēs piesaistīt investīcijas. Šajā sakarā svarīgi pārvarēt Latvijas līdzšinējo pasivitāti (Latvija Eiropas Komisijas veidotajā Eiropas inovāciju līmeņa vērtējumā joprojām atrodas "pieticīgo inovatoru" kategorijā) un nodrošināt atbalstu zinātnei un inovatīvajiem uzņēmumiem, veicināt inovāciju komercializāciju, kā arī nodrošināt intelektuālā īpašuma aizsardzību.

Un visbeidzot, vēlamies vēlreiz uzsvērt to, cik svarīga ir tiesiskā vide un valdības rīcība, nodrošinot prognozējamu uzņēmējdarbības vidi. Atzīstot, ka vairākās jomās ir panākts progress, piemēram, maksātspējas jautājumu sakārtošana, uzskatam, ka nepieciešams aktīvāks darbs ēnu ekonomikas apkarošanā, kas vēl aizvien ļauj izvairīties no nodokļu nomaksas un kropļo konkurenci, kā arī tālredzīga valsts ekonomiskās attīstības vīzija.

Minēto iemeslu dēļ šī gada Augstās padomes sanāksmē ĀIPL stingri uzsver, ka ir jāatgriežas pie reformām, kas tika sāktas nesenās ekonomikas krīzes laikā un kuru īstenošana varētu dot kvalitatīvu grūdienu ekonomikas straujākai attīstībai sasniedzot mērķēto – 4 – 5% ikgadēju IKP pieaugumu.

ĀIPL dalībnieki ir pilnīgi pārliecināti, ka, lai Latvija varētu izmantot savu potenciālu kā neliela un atvērta ekonomika Eiropas rietumu un austrumu tirdzniecības ceļu krustcelēs, būs sevišķi svarīgi turpināt iepriekš izklāstīto problēmu risināšanu.